

ORIGINAL ARTICLE

Power Centralization and Local Resistance in Qajar Iran: A Case Study of Mir Hashem Ouzi's Rebellion

Seyed Abolfazl Razavi^{1*}, Rasoul Ahmadlou²

1. Associate Prof PhD Student in History of Iran After Islam, Faculty of Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Faculty of Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Correspondence:

Seyed Abolfazl Razavi

Email: abolfazlrazavi@khu.ac.ir

Received: Jul 2025

Accepted: Oct 2026

How to cite

Razavi, S.A & Ahmadlou, R. (2025). Power Centralization and Local Resistance in Qajar Iran: A Case Study of Mir Hashem Ouzi's Rebellion. *Iran Local Histories*, 13(2), 123-136. (DOI: [10.30473/lhst.2026.75928.3019](https://doi.org/10.30473/lhst.2026.75928.3019))

ABSTRACT

The relationship between the central government and local powers in Qajar-era Iran was consistently marked by tensions and resistance from regional elites and local actors. The province of Fars, particularly its southern districts such as Larestan, due to its strategic location and the complexity of its social and economic structures, was a prominent arena for such interactions. This study focuses on the rebellion of Mir Hashem Owzi during the early years of Naser al-Din Shah's reign, aiming to analyze the mechanisms of local resistance and the central government's response. Based on newly discovered archival documents, reports from the newspaper *Vaqaye'-e Etefaqiyeh*, and other primary sources, the study reconstructs the causes, development, and consequences of the rebellion using a descriptive-analytical approach. The findings indicate that the Mir Hashem Owzi rebellion not only posed significant administrative and security challenges in the region but also exemplified a specific pattern of interaction between the central state and local forces, combining suppression, negotiation, and the granting of political and economic concessions. Examining this event provides a clear perspective on the processes of power centralization and local resistance management in southern Iran during the first half of Naser al-Din Shah's reign, highlighting the importance of understanding central-local interactions in contemporary historical analysis. Furthermore, the study demonstrates the value of first-hand sources for accurately reconstructing both local and national history.

KEYWORDS

Qajar, central government, Larestan, Mir Hashem Owzi, power centralization.

Extended Abstract

Power Centralization and Local Resistance in Qajar Iran: A Case Study of Mir Hashem Owzi's Rebellion

The Qajar political system, based on a combination of royal authority, provincial administration, and cooperation with influential local elites, frequently faced resistance from local actors. These resistances often emerged in response to the central government's attempts to increase oversight over administrative, financial, and military affairs, manifesting in forms such as noncompliance, local rivalries, and occasionally armed uprisings.

Fars Province, particularly its southern districts such as Laristan, represented a strategic region due to its connections with the Persian Gulf, its diverse social structure, geographic fragmentation, and the influence of local families and tribes. These factors made the effective implementation of central authority challenging, necessitating a combination of coercive and conciliatory measures by the state. Within this context, the revolt of Mir Hashem Owzi during the early years of Nāṣer al-Dīn Shah's reign stands out as a significant example of local resistance against the centralizing policies of the Qajar state.

Despite the importance of this event in the political history of southern Iran, previous historiography has addressed it only sporadically and descriptively. No comprehensive and analytical study has examined the causes, course, and consequences of the uprising. This article aims to fill that gap by analyzing the revolt as a case study of central-local interactions and the mechanisms through which local resistance was managed.

METHODOLOGY: This study adopts a descriptive-analytical historical methodology. The primary sources include newly discovered archival documents, official decrees and correspondence issued by Qajar princes, reports published in the newspaper *Vaqāye'-ye Etfāqiyeh*, and contemporary local histories. The research reconstructs the political, social, and economic conditions that led to the revolt, analyzes the motivations and actions of local actors, and evaluates the strategies adopted by the central government in response. By situating the revolt within the broader framework of Qajar state-building, the study highlights the relevance of local resistance to both theoretical and practical understandings of governance and centralization in nineteenth-century Iran.

RESULTS: The findings indicate that the revolt of Mir Hashem Owzi was rooted in longstanding rivalries among local families, conflicts of interest between tribes and the provincial administration, and the diminishing political and economic influence of local actors due to central interventions. Mir Hashem Owzi, relying on support from certain local elites and allied tribal groups, resisted the implementation of government orders, thereby challenging the administrative authority in southern Fars. The uprising disrupted local governance, created insecurity, and posed a serious threat to the consolidation of central power in the region.

In response, the Qajar state pursued a multi-faceted strategy. Military campaigns were conducted to dismantle local fortifications and weaken the insurgents' capacity. Simultaneously, political and economic measures were employed, including the granting of privileges to loyal tribes, mediation by influential local elites, and a redefinition of the status of local power holders within the provincial administration. This combination of coercive and conciliatory measures successfully mitigated the revolt and helped restore relative stability.

DISCUSSION: Analysis of the revolt demonstrates that central authority in Qajar Iran was limited and heavily reliant on local networks for maintaining security and governance. Sole reliance on coercion proved insufficient; the state's strategy consistently incorporated negotiation and compromise to ensure compliance and stability. Comparisons with similar uprisings in other provinces reveal that the interaction between the central state and local actors was based on a fragile and negotiated balance of power. By weakening opposition forces while strengthening loyal elites, the central government gradually reshaped local power structures. This approach reduced the capacity for overt resistance while integrating local elites into the centralized framework, illustrating the adaptive and pragmatic nature of Qajar governance.

CONCLUSIONS: The revolt of Mir Hashem Owzi exemplifies the complex and negotiated nature of centralization in Qajar Iran. Central authority was not maintained solely through military force but relied on a combination of coercion, negotiation, and the strategic integration of local elites. This case study underscores the importance of local-level analysis in understanding state-building processes in nineteenth-century Iran. It reveals that the consolidation of Qajar authority in the provinces depended on a delicate balance between central power and local autonomy. The uprising illustrates how the interplay between coercion and conciliation shaped the evolution of political order in southern Iran during the early reign of Nāṣer al-Dīn Shah and highlights the enduring significance of local resistance in shaping national governance structures.

KEY WORDS: Qajar, central government, Larestan, Mir Hashem Owzi, power centralization.

پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران

سال سیزدهم، شماره دوم، پیاپی بیست‌وششم، بهار و تابستان ۱۴۰۴ (۱۳۶-۱۳۳)

DOI: 10.30473/lhst.2026.75928.3019

«مقاله پژوهشی»

تمرکز قدرت و مقاومت محلی در عصر قاجاریه: مطالعه موردی شورش میرهاشم اوزی

سید ابوالفضل رضوی^{۱*}، رسول احمدلو^۲

چکیده

رابطه‌ی میان دولت مرکزی و قدرت‌های محلی در ایران عصر قاجاریه همواره با تنش‌ها و مقاومت‌هایی از سوی نخبگان و نیروهای محلی همراه بوده است. ایالت فارس و به‌ویژه نواحی جنوبی آن، از جمله لارستان، به دلیل موقعیت راهبردی و پیچیدگی ساختارهای اجتماعی و اقتصادی، یکی از عرصه‌های شاخص این برخوردها به شمار می‌رود. پرسش اصلی این پژوهش آن است که شورش میرهاشم اوزی در اوایل سلطنت ناصرالدین‌شاه چه بازتابی از مناسبات دولت مرکزی و نیروهای محلی در جنوب فارس دارد و سازوکارهای مقاومت محلی در برابر سیاست‌های تمرکزگرایانه‌ی دولت چگونه شکل گرفت؟ پژوهش حاضر با تمرکز بر شورش میرهاشم اوزی می‌کوشد سازوکارهای مقاومت محلی و واکنش دولت مرکزی را تحلیل کند. این مطالعه، بر پایه‌ی اسناد نویافته‌ی آرشیوی، گزارش‌های روزنامه‌ی وقایع اتفاقیه و منابع دست‌اول تاریخی و با روش تاریخی و رویکرد توصیفی-تحلیلی، علل، روند و پیامدهای شورش را بازسازی می‌کند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شورش میرهاشم اوزی، علاوه بر ایجاد چالش‌های امنیتی و اداری در منطقه، الگویی مشخص از تعامل دولت مرکزی با نیروهای محلی ارائه می‌دهد که شامل ترکیبی از سرکوب، مصالحه و اعطای امتیازات سیاسی-اقتصادی بود. بررسی این رخداد چشم‌انداز روشنی از فرآیند تمرکز قدرت و مدیریت مقاومت محلی در جنوب ایران در نیمه‌ی نخست سلطنت ناصرالدین‌شاه فراهم می‌آورد و اهمیت فهم تعاملات محلی-مرکزی را برای تحلیل‌های تاریخی معاصر برجسته می‌سازد. افزون بر این، مطالعه‌ی حاضر نمونه‌ای از ارزش اسناد دست‌اول را در بازسازی دقیق تاریخ محلی و ملی ارائه می‌کند.

واژه‌های کلیدی

قاجار، لارستان میرهاشم اوزی، تمرکز قدرت.

۱. دانشیار، دانشکده ادبیات، دانشگاه خوارزمی تهران، ایران.

۲. دانشجوی دکتری، تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشکده ادبیات، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:

سید ابوالفضل رضوی

رایانامه: abolfazlrazavi@khu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۷

استناد به این مقاله:

رضوی، سید ابوالفضل و احمدلو، رسول (۱۴۰۴).

تمرکز قدرت و مقاومت محلی در عصر قاجاریه:

مطالعه موردی شورش میرهاشم اوزی.

فصلنامه علمی پژوهشنامه تاریخ‌های محلی

ایران، ۱۳(۲)، ۱۳۶-۱۳۳.

(DOI:10.30473/lhst.2026.75928.3019)

مقدمه

رابطه‌ی میان دولت مرکزی و قدرت‌های محلی در ایران عصر قاجاریه، یکی از مهم‌ترین و پرچالش‌ترین عرصه‌های تاریخ سیاسی و اجتماعی این دوره به شمار می‌آید. ساختار سیاسی قاجاریه، مبتنی بر ترکیبی از اقتدار سلطنتی، مدیریت ایالتی و تعامل با نخبگان محلی، همواره با مقاومت‌ها و منازعاتی از سوی نیروهای بومی مواجه بود که درصدد حفظ جایگاه تاریخی، نفوذ اجتماعی و منافع اقتصادی خود بودند. این مقاومت‌ها که گاه در قالب رقابت‌های ایلی و محلی و گاه در شکل شورش‌های آشکار علیه حکومت مرکزی بروز می‌کرد، نقش مهمی در فرآیند دولت‌سازی قاجار و تمرکز قدرت در سده‌ی سیزدهم هجری قمری ایفا می‌کرد.

ایالت فارس و به‌ویژه نواحی جنوبی آن، از جمله لارستان، به دلیل موقعیت راهبردی و نقش ارتباطی با خلیج فارس و بنادر جنوبی، همواره از مهم‌ترین عرصه‌های برخورد دولت مرکزی با نیروهای محلی بوده‌اند. ساختار اجتماعی چندلایه، پراکندگی جغرافیایی، نفوذ خاندان‌های محلی و پیچیدگی مناسبات اقتصادی، اعمال اقتدار دولت را دشوار و مستلزم سیاست‌های ترکیبی سرکوب، مصالحه و ادغام می‌کرد. در چنین زمینه‌ای، شورش میرهاشم اوزی در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه نمونه‌ای شاخص از مقاومت نیروهای محلی در برابر سیاست‌های تمرکزگرایانه‌ی دولت محسوب می‌شود.

میرهاشم اوزی که با حمایت نخبگان محلی لارستان قدرت یافته بود، در مواجهه با تغییرات سیاسی ایالت فارس و محدود شدن نفوذ محلی خود، از اجرای فرامین حکومتی سر باز زد و با ائتلافی از گروه‌های مخالف دولت، به چالشی امنیتی برای جنوب فارس تبدیل شد. این شورش نه تنها نظم اداری و امنیت منطقه را مختل کرد، بلکه پیامدهای اجتماعی و اقتصادی گسترده‌ای نیز به همراه داشت. واکنش دولت مرکزی از لشکرکشی نظامی و تخریب استحکامات محلی تا واگذاری امتیازات سیاسی و اقتصادی به ایلات وفادار - الگویی روشن از سازوکارهای مدیریت ناآرامی‌های ایالتی و تثبیت اقتدار مرکزی ارائه می‌دهد.

با وجود اهمیت این رویداد، منابع تاریخی موجود درباره‌ی شورش میرهاشم اوزی محدود و پراکنده‌اند و پژوهشی مستقل در این زمینه وجود ندارد. این مقاله با بهره‌گیری از اسناد نویافته‌ی آرشیوی، گزارش‌های روزنامه‌ی وقایع اتفاقیه و منابع دست اول موجود، در پی بازسازی و تحلیل شورش میرهاشم اوزی و بررسی علل، روند و پیامدهای آن است. پرسش‌های اصلی تحقیق عبارت‌اند از: این شورش تحت چه شرایطی شکل گرفت؟ چه عوامل سیاسی

و اجتماعی در بروز آن نقش داشتند؟ و پیامدهای آن بر ساختار قدرت منطقه‌ای و جایگاه دولت مرکزی چه بود؟ پاسخ به این پرسش‌ها، علاوه بر روشن کردن ابعاد تازه‌ای از مناسبات دولت و جامعه‌ی محلی، درک عمیق‌تری از فرآیند دولت‌سازی و سیاست‌های تمرکز قدرت در جنوب ایران در نیمه‌ی نخست سلطنت ناصرالدین شاه فراهم می‌آورد.

مسیر قدرت‌یابی میرهاشم در اوز

اوز، منطقه‌ای واقع در جنوب ایالت فارس و شمال شرقی لارستان، در قرن سیزدهم هجری قمری تحت حکومت رجال محلی اداره می‌شد (مورخ لاری، ۱۳۷۱، ص ۹۱). در دوران حکومت حسینعلی میرزا فرمانفرما بر ایالت فارس، امیر محمدرضی، فرزند امیر عبدالواحد بن میرحسین حاجی امیر، به دلیل شایستگی به ریاست این منطقه منصوب شد و نقش مهمی در مدیریت اوز و نواحی اطراف آن داشت (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۶). در زمان او، اوز شاهد تحولات و آبادانی‌هایی بود. بنابر گزارش تاریخ دلگشای اوز، امیر محمدرضی از نظر توانایی نظامی و مدیریتی مورد توجه حکام لار قرار داشت. از اقدامات او می‌توان به ساخت قلعه‌ی «دوخذقی» در شرق اوز اشاره کرد که شامل برج‌ها، باره‌ها، ساختمان‌های متعدد، دولا، حمام و اصطبل بود و دو خندق عمیق با تخته‌پل، آن را تکمیل می‌کرد. همچنین دیوان‌خانه، ایوان‌های رزمی و استحکامات چهار سوی قلعه بنا شد تا منطقه از حملات دشمنان محافظت شود (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۶).

مهم‌ترین فعالیت نظامی او، همراهی با لشکرکشی شاهزاده حسینعلی میرزا فرمانفرمای فارس برای نظم دادن به کرمان و دفع غائله‌ی آقاخان محلاتی در سال ۱۲۵۷ هـ ق بود. امیرمحمد رضی با گردآوری هفتصد تفنگچی، همراه با علی‌خان حاکم لارستان، به سپاه فرمانفرما پیوست (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۶).

پس از درگذشت امیرمحمد رضی، حکومت اوز به برادر وی، میرهاشم اوزی، واگذار شد. به نظر می‌رسد در جریان کشمکش‌های خانوادگی خاندان نصیرخان لاری در سال ۱۲۵۹ ق که به قتل محمدعلی‌خان، حاکم لارستان، به دست نصرالله‌خان لاری و متحدان او انجامید؛ میرهاشم اوزی جانب نصرالله‌خان را گرفته باشد. به روایت کرامتی در تاریخ دلگشای اوز، پیوند خویشاوندی میان میرهاشم اوزی و خاندان نصرالله‌خان لاری به تحکیم موقعیت سیاسی او انجامید و زمینه‌ی انتصاب وی به سمت نایب‌الحکومه‌ی لار را فراهم ساخت (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۶). هرچند تاریخ دقیق این انتصاب در منابع موجود مشخص نشده است. در دوران حکومت

سیصد سوار و چهار توپ عازم لار شد. فتحعلی‌خان با شنیدن خبر لشکرکشی حاکم فارس به لار، محمدعلی‌خان را به قتل رساند و به بستک گریخت. نصرالله‌خان نیز از طریق مسیرهای صعب‌العبور عازم تهران گردید (ستاری، ۱۳۴۹ق، برگ ۵۰). وی هجده هزار تومان بابت مال دیوان و دوهزار تومان به رسم پیشکشی تقدیم محمدشاه قاجار کرد. اهداف نصرالله‌خان از رفتن به تهران، رایزنی برای برکناری میرزا نبی‌خان قزوینی از والی‌گری فارس و شرح حوادث لارستان بود. با انتصاب حسین‌خان آجودان‌باشی به حکومت فارس در رجب سال ۱۲۶۰ق بنا بر پیشنهاد مشیرالملک و براساس دستور حسین‌خان آجودان‌باشی، میرزا محمد فسائی به‌عنوان حاکم جدید لار و محال سبعة منصوب گردید (فسائی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۸۹۱).

پس از دریافت این حکم، میرزا محمد فسائی به‌منظور اجرای مأموریت خود از شیراز به سمت منطقه‌ی لار حرکت نمود. در همان دوران، نصرالله‌خان لاری که در تهران اقامت داشت و از تحولات سیاسی در حوزه‌ی تحت فرمان والی فارس آگاه شده بود، با توجه به انتصاب میرزا محمد فسائی به‌عنوان حاکم لارستان، تصمیم گرفت تا با حضور در آستان امامزاده شاه‌عبدالعظیم بست بنشیند. هدف او از این اقدام، جلب توجه مقامات عالی‌رتبه به خواسته‌های خود و اعتراض به سیاست‌های اتخاذشده از سوی والی فارس بود (مرودشتی، ۱۲۶۱ق، برگ ۲۶). وی همچنین با ارسال نامه‌هایی به مصطفی‌خان بستکی، فتحعلی‌خان عم‌زاده‌اش، ده‌باشی کریم فورگی و دیگر دست‌نشانده‌های خود در لارستان، محال سبعة و نواحی پیرامونی، از آنان خواست تا با ایجاد ناآرامی و مقاومت در برابر تصمیمات حکومتی، زمینه را برای تغییر سیاست‌های جدید حاکم فارس فراهم کنند (مرودشتی، ۱۲۶۱ق، برگ ۲۷).

در پی این تحركات، مصطفی‌خان بستکی و ده‌باشی کریم فورگی از پذیرش دستورهای حکومتی خودداری کرده و به مقابله با مقامات دولتی پرداختند. میرزا محمد فسائی، با حمایت فوج همدانی و دو عراده توپ، به‌منظور سرکوب نافرمانی‌ها و مقابله با تهدیدات امنیتی در منطقه‌ی فرگ، به این نواحی اعزام شد. ده‌باشی کریم فورگی با مقاومتی قابل توجه در برابر نیروهای دولتی مواجه شد و قلعه‌ی فرگ را به دژی مستحکم تبدیل کرد تا از آنجا علیه نیروهای حکومتی مقاومت کند. در نتیجه، نیروهای دولتی با بهره‌گیری از توپخانه و پیاده‌نظام، فشار نظامی خود را بر این دژ مستحکم افزایش دادند. پس از یک سلسله درگیری‌های شدید، نیروهای دولتی موفق به گشودن دروازه‌های قلعه‌ی فرگ و در نهایت، شکست مقاومت ده‌باشی کریم شدند (مرودشتی، ۱۲۶۱ق، برگ ۲۸).

او، بلوک‌های «جویم» و «بنارویه» به قلمرو وی افزوده شد و همچنین قلعه‌ی «دوخذقی» در شرق اوز به‌عنوان مرکز حکومت او تعیین گردید (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۷).

با توجه به گزارش مرودشتی در تاریخ بهارستان و با در نظر گرفتن لشکرکشی میرزا نبی‌خان قزوینی، والی فارس، برای تنبیه قاتلان محمدعلی‌خان بین سال‌های ۱۲۵۹ تا ۱۲۶۰ق و فرار نصرالله‌خان به تهران (مرودشتی، ۱۲۶۱ق، برگ ۳۱). نظر می‌رسد مدت حکومت میرهاشم اوزی بر مناطق یادشده چندان طولانی نبوده است و شاهدگان قاجاری و نخبگان محلی مورد اعتماد والی فارس به سمت حاکم لارستان و نواحی تابعه منصوب شدند. با به سلطنت رسیدن ناصرالدین‌شاه قاجار و تغییر شرایط سیاسی در ایالت فارس، میرهاشم اوزی با کمک حاکم معزول لارستان (نصرالله‌خان) درصدد احیای قدرت خود برآمد؛ تلاشی که با دخالت حکومت فارس به نتیجه نرسید. شورش میرهاشم اوزی را باید در چارچوب همین رویدادها بررسی کرد؛ موضوعی که در صفحات بعد به تحلیل علل و پیامدهای آن پرداخته خواهد شد.

زمینه شورش میرهاشم اوزی در لارستان

با مرگ علی‌خان لاری، حاکم لارستان، در سال ۱۲۵۸ق کشمکش برای کسب قدرت از سوی فرزندان و برادرزادگان او آغاز گردید. فتحعلی‌خان و علی‌نقی‌خان، فرزندان صادق‌خان از برادرزادگان محمدعلی‌خان، با تحریک مصطفی‌خان بستکی بر ضد محمدعلی‌خان دست به آشوب زدند؛ اما اقدام آنان در براندازی محمدعلی‌خان با دخالت نصرالله‌خان، فرزند علی‌خان، با شکست مواجه شد و هر دو دستگیر شدند. علی‌نقی‌خان از دو چشم نابینا و فتحعلی‌خان زندانی گردید (مرودشتی، ۱۲۶۱ق، برگ ۲۵).

محمدعلی‌خان پس از تثبیت حکومت خود، نصرالله‌خان را نایب خود کرد. نصرالله‌خان به علت جاه‌طلبی، با همفکری و تحریک مصطفی‌خان بستکی و علی‌اکبر خان اشکنانی، طبق برنامه‌ای از پیش تعیین شده، با کشاندن محمدعلی‌خان به اشکنان، هنگام صرف ناهار او را در بند کرد و قدرت در لارستان را به دست گرفت (مرودشتی، ۱۲۶۱ق، برگ ۲۵).

علیرضا گراشی، از صاحب‌منصبان حکومت محمدعلی‌خان لاری، با دریافت خبر دستگیری حاکم لار، توطئه‌ی خوانین را به اطلاع حاکم فارس رسانده و از وی تقاضای کمک کرد. حاکم فارس، نامه‌ی علیرضا گراشی و درخواست او برای آمدن به لار و تنبیه توطئه‌گران را پذیرفت و در بیستم شوال ۱۲۵۹ق با دو فوج سرباز،

قلعه‌ی آسمانلو (یا اسماعیلو، عثمان‌لو) را مرکز خود قرار داد (وقایع اتفاقیه، شماره ۱۱، ۱۵ جمادی‌الثانی ۱۲۶۷ق، ص ۳).
 اعمال او در منطقه موجب نارضایتی مردم شد. این اقدامات در نهایت به بروز شورش گسترده انجامید که به یکی از رویدادهای مهم تاریخی منطقه تبدیل گردید. روزنامه‌ی وقایع اتفاقیه در گزارشی درباره‌ی این شورش آورده است: «لارستان فارس به دلیل داشتن قلعه‌جات مستحکم و کوه‌های صعب‌العبور، اهل آن منطقه پیشتر اعتنایی به حکام فارس نداشته و به‌صورت خودسرانه رفتار می‌کردند. پس از مأموریت نواب نصرت‌الدوله به ایالت فارس، آنها همچنان با همان ذهنیت و خیالات گذشته به رفتار خود ادامه دادند.» (وقایع اتفاقیه، شماره ۱۱، ۱۵ جمادی‌الثانی ۱۲۶۷، ص ۳).

واکنش والی فارس به آشوب میرهاشم اوزی

با گسترش ناامنی در منطقه، راهزنان و سارقین به چپاول و اختلال در عبور و مرور قوافل تجاری پرداختند. این وضعیت، بی‌ثباتی اقتصادی و اجتماعی را تشدید کرده و موجب آزار و اذیت مردم شد، به‌گونه‌ای که اموال تجاری و دارایی‌های عمومی به تاراج رفت. در پی این نارضایتی‌ها، امنیت منطقه به شدت تضعیف شد و راه‌ها ناامن گردید (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۹). سرقت و چپاول در سطح وسیعی گسترش یافت و مردم با ارسال شکایات متعدد به ایالت فارس، خواستار رسیدگی به وضعیت شدند. در واکنش به درخواست‌های مردم بلوک‌های بناارویه و جویم، والی فارس در ربیع‌الاول ۱۲۶۸ق دستور لشکرکشی به این مناطق و سرکوب شورشیان را صادر کرد. در فرمان نصرت‌الدوله به رضاقلی‌خان عرب آمده است که تمامی افراد و مقامات مسئول باید با تمام توان خود به خدمت مشغول شوند تا عملیات محاصره و تصرف قلعه‌ی عثمانلو به‌طور موفقیت‌آمیز انجام شده و این قلعه تحت کنترل درآید (ساکما، ۱۲۶۹ق، ۹۹۹/۴۰۵۹۰).

همچنین، در این فرمان تعیین شده بود که علی‌قلی‌خان ریش‌سفید طوایف عرب، که با ایلات بهارلو و عرب در منطقه‌ی بناارو حضور داشت، باید در تأمین منابع و آذوقه‌ی لازم برای این عملیات همکاری کند و هیچ‌گونه کمبودی در تأمین منابع، آذوقه، تجهیزات و نیروهای لازم برای یورش و تصرف قلعه ایجاد نکند و خود شخصاً نظارت بر انجام این وظیفه را برعهده گیرد. همچنین از او خواسته شد که تمامی تکالیف مربوط به این عملیات را به‌طور کامل انجام داده و تمام همکاری‌های ممکن را با نیروهای نظامی فراهم سازد. در این فرمان همچنین با وعده‌ی پاداش و ترفیع درجه،

پس از دستیابی به این پیروزی، نیروهای دولتی به‌طور گسترده‌ای وارد منطقه‌ی فرگ شدند و به سرکوب شدید مخالفان پرداختند. ده‌باشی کریم فورگی در جریان این عملیات دستگیر شد و پس از آن، سر از تنش جدا کردند و به‌همراه برخی از یارانش به شیراز منتقل گردید. در پی این تحولات، مصطفی‌خان بستکی به سرعت از منطقه گریخت و به سمت سیستان پناه برد. همچنین دیگر مقامات و بزرگان مناطق جنوبی که از سرنوشت ده‌باشی کریم آگاه شده بودند، به‌منظور حفظ جان خود و اجتناب از مجازات‌های احتمالی، مجبور به تسلیم و اطاعت از دستورات حکومتی شدند (فسائی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۸۹۱). بدین ترتیب، بسیاری از سران محلی با پذیرش شرایط دولت مرکزی، به پیشکش و اطاعت از دستورات حکومتی پرداخته و از هرگونه مقاومت در برابر سیاست‌های جدید خودداری کردند.

از جمادی‌الاول سال ۱۲۶۲ق حکمران فارس ابتدا «میرزا تقی‌خان وکیل‌الملک کرمانی» و سپس «مصطفی‌خان بستکی» را به حکومت خطه‌ی لار، سبعه و مضافات آن انتخاب نمود و با حکمی، او را مأمور گردآوری و گسیل مالیات مناطق زیر فرمان خود به حکومت فارس کرد. نایب‌الحکومه‌ی او نیز برای مدتی حدود سه سال، «رئیس‌علی‌خان اشکنانی» بود (اشکنانی، ۱۳۳۴ق، برگ ۱۲۸).

آغاز شورش میرهاشم اوزی

با وفات محمدشاه قاجار در سال ۱۲۶۴ق ناصرالدین‌شاه قاجار بر تخت سلطنت نشست (هدایت، ۱۳۸۰، ج ۱۵، ص ۸۴۰۵). در پی شرایط سیاسی تازه‌ای که در کشور پدید آمد، ایالت فارس صحنه‌ی آشوب و درگیری علیه نظام‌الدوله، والی فارس، شد. سرانجام این آشوب‌ها با دخالت دولت مرکزی به عزل نظام‌الدوله از ولایت فارس و انتصاب بهرام‌میرزا معزالدوله به جای او انجامید (خورموجی، ۱۳۴۴، ج ۱، ص ۵۶). در چنین شرایطی، به نظر می‌رسد حکام پیشین لارستان و نخبگان سیاسی محلی، برای بازپس‌گیری قدرت از دست‌رفته‌ی خود در جنوب ایالت فارس دست به تحرکاتی زدند. یکی از این تحرکات، شورش میرهاشم اوزی بود.

محمدشاه اوزی در حوزه‌ی امور سیاسی و اجرایی، شیوه‌ای مستقل و برخلاف جریان رسمی دولت در پیش گرفت. او از اجرای فرامین دولتی امتناع ورزید و در عمل، قوانین حکومتی را نادیده گرفت. بی‌اعتنایی وی به تهدیدهای مقامات ایالتی، زمینه‌ساز بروز ناآرامی‌های گسترده در منطقه شد و به تضعیف اقتدار حکام فارس انجامید. او با همکاری میرعبدالغفور، نایب بناارویه و بلوک جویم،

میرهاشم را در شرایطی قرار داد که یا باید فرار می‌کرد یا با تصمیمات مقام عالی مواجه می‌شد. میرهاشم که چاره‌ای نمی‌یافت، تصمیم گرفت به استقبال شاهزاده برود و این، پایان رسمی دوران حکومت او بود. در ماه ربیع‌الثانی سال ۱۲۶۸ ق نصرت‌الدوله که در حال عزیمت به بندرعباس بود، در قصبه‌ی فرگ توقف کرد و در همان‌جا دستور اعدام میرهاشم اوزی را صادر نمود. جسد او را چهار تکه کرده و هر تکه را به یکی از صاحب‌منصبان فرستاد و بدین ترتیب شورش او به پایان رسید (فسایی، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۷۸۹).

پیامدهای شورش میرهاشم اوزی

مهمترین پیامدهای شورش محمدهاشم اوزی به شرح ذیل می‌باشد:

ایجاد ناامنی در لارستان

یکی از پیامدهای شورش میرهاشم اوزی، گسترش ناامنی در منطقه‌ی لارستان و افزایش چشمگیر راهزنی در جاده‌های آن بود. با شدت گرفتن شورش‌ها و درگیری‌ها در لارستان و نواحی اطراف، امنیت در این منطقه به شدت کاهش یافت. راه‌ها و مسیرهای تجاری که از لارستان عبور می‌کردند، به دلیل حضور راهزنان ناامن شد و مشکلات زیادی برای تجار و کسانی که در تجارت کالاهای مختلف در مسیر تجاری شیراز، جهرم، لارستان و نواحی پس‌کرانه‌ای خلیج فارس فعال بودند، ایجاد گردید (وقایع اتفاقیه، شماره ۱۱، ۱۵ جمادی‌الثانی ۱۲۶۷ ق، ص ۳).

بسیاری از کاروان‌های تجاری که از لارستان عبور می‌کردند، هدف حملات و راهزنی‌ها قرار گرفتند. این امر علاوه بر اینکه باعث ضرر و زیان مالی برای تجار شد، موجب توقف یا کاهش قابل توجه تجارت در این منطقه گردید. افزایش راهزنی‌ها، همراه با بی‌ثباتی و ناامنی‌های عمومی، تأثیر منفی زیادی بر اقتصاد لارستان و حتی مناطق اطراف آن گذاشت (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۶۰). با توجه به این که لارستان یکی از مسیرهای اصلی تجارت بین جنوب ایران و دیگر مناطق بود، گسترش ناامنی و کاهش تجارت در این مسیر، آسیب‌های اقتصادی فراوانی به منطقه وارد ساخت.

مهاجرت اهالی اوز به بستک

با شدت یافتن آشوب میرهاشم اوزی در منطقه‌ی اوز و گسترش ناامنی‌ها، بخشی از اهالی اوز، که اکثراً از تجار بودند، به بستک

از سربازان خواسته شده بود که تمام تلاش خود را برای سرکوب میرهاشم اوزی و تخریب قلعه‌ی عثمانلو به کار گیرند (ساکما، ۱۲۶۹ ق، ۴۰۵۹۰/۹۹۹).

قوای نظامی با توپ و سرباز و همراه با جمعیت کافی از شیراز و ایلات برای برقراری نظم در بلوک بنارویه اعزام شدند. این نیروها اطراف قلعه‌ی آسمانلو را محاصره کرده و قلعه را تصرف کردند. در جریان این عملیات، میرعبدالفور کشته شد و همراهان او که راهی برای فرار پیدا کرده بودند، همه مجروح یا کشته شدند. اموال و ذخایر عظیم قلعه کاملاً غارت شد و قلعه تخریب گردید (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۹). اقدامات میرهاشم در اوز، موجب بروز بحران در منطقه گردید. در پی این وضعیت، بخشی از اهالی اوز که از شرایط موجود خسته و ناامید شده بودند، شهر را ترک کرده و به همراه خانواده و دارایی‌های خود به جهانگیریه مهاجرت نموده و در آنجا ساکن شدند. در مقابل، گروهی دیگر از اهالی که با میرهاشم مخالفت داشتند، در برابر او ایستادگی کردند که این امر به تشدید آشوب و ناامنی در منطقه انجامید. برای مقابله با مخالفان، میرهاشم اوزی نیرویی نظامی از مناطق سبوعه و گراش گردآوری و در حوالی تنگزون مستقر ساخت. در برابر این اقدام، مخالفان میرهاشم اوزی با حمایت مصطفی‌خان بستکی و تحت رهبری رضاقلی‌خان عرب به نیروهای میرهاشم حمله کردند. این درگیری به شکست قوای میرهاشم انجامید و وی ناگزیر به عقب‌نشینی و فرار شد (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۶۰).

قتل میرهاشم اوزی و پایان شورش

با تشدید نارضایتی عمومی و مهاجرت بسیاری از اهالی، وجهه‌ی امیر محمدهاشم اوزی به شدت آسیب دید. شکایات و گزارش‌های فراوانی به مرکز حکومت ارسال شد که موجب شد شاهزاده فیروز میرزا نصرت‌الدوله، والی فارس، مأمور سرکوب او گردد.

در ماه صفر سال ۱۲۶۸ ق نصرت‌الدوله فیروز با دو فوج عرب فارس به فرماندهی رضاقلی‌خان عرب و فوج قشقایی به فرماندهی لطف‌علی‌خان (فرزند محمدعلی‌خان ایلخانی قشقایی) از شیراز حرکت کرده و وارد لار شد. علی‌قلی‌خان عرب به همراه قوای دولتی به سمت قلعه‌ی پرویزه، جایی که امیر محمدهاشم اوزی در آن پناه گرفته بود، لشکرکشی کرد. علی‌رغم محاصره‌ی قلعه و نصیحت‌های سردار، امیر محمدهاشم از تسلیم شدن خودداری می‌کرد تا اینکه در نهایت و پس از مذاکرات و تضمین‌های رسمی، به شرط امان تسلیم شد (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۸). اما پس از تسلیم، جعفرقلی‌خان که نتوانست از رفتار شاهزاده ضمانت کند، تعهد خود را پس گرفت و

تخریب قلعه‌های لارستان

در طول تاریخ، قلعه‌ها به‌عنوان ساختارهای دفاعی و استراتژیک نقش کلیدی در تحولات سیاسی و اجتماعی ایفا کرده‌اند. این قلعه‌ها نه تنها به‌عنوان نقاطی برای دفاع در برابر مهاجمان و راهزنان عمل می‌کردند، بلکه بسیاری از آن‌ها به‌عنوان مراکز قدرت محلی و مقر حکمرانی برای بزرگان و حکام محلی مورد استفاده قرار می‌گرفتند. در این میان، منطقه‌ی لارستان نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در نقاط مختلف این منطقه، قلعه‌های متعددی احداث شده بود که حاکمان محلی مسئولیت حفظ و حراست از آن‌ها را برعهده داشتند. یکی از مهم‌ترین پیامدهای شورش میرهاشم اوزی، تخریب و آسیب دیدن برخی از قلعه‌های مهم در لارستان بود. این تخریب‌ها به‌عنوان یکی از نشانه‌های تنش‌های شدید و پیامدهای بحران‌های سیاسی و نظامی در آن دوران قابل بررسی است. شورش میرهاشم اوزی نه تنها به تغییرات سیاسی در منطقه منجر شد، بلکه بر ساختارهای فیزیکی و استراتژیک نیز تأثیرات ماندگاری برجای گذاشت که در تحلیل‌های تاریخ‌نگاری باید به آن توجه کرد. در این بخش، به بررسی تخریب قلعه‌ها در منطقه‌ی لارستان خواهیم پرداخت.

تخریب قلعه آسمانلو

قلعه‌ی آسمانلو که در طول تاریخ با نام‌های آسمانلو، عثمان‌لو و اسماعیلو شناخته می‌شود، بر بالای کوهی در نزدیکی ده باستانی دهره، ایستگاه دوم مسیر باستانی لارستان به آتشکده‌ی آذرربنخ و شمال بنا رویه احداث شده است. براساس گزارش فسایی در فارسنامه، آب آن از آب‌انبار تأمین می‌شده و پانزده تفنگچی مسئول نگهداری از قلعه بوده‌اند (فسایی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۶۳۰). همان‌طور که اشاره شد، قلعه‌ی آسمانلو به‌عنوان مرکز فرماندهی شورشیان انتخاب گردید. با درخواست اهالی بلوک بنا رویه و تجار از حکومت مرکزی برای سرکوب شورش، به دستور والی فارس، ایل عرب به رهبری رضاقلی خان مأمور سرکوب شورش و تخریب قلعه شد. پس از تصرف قلعه، میرعبدالغفور کشته شد، عده‌ای از نیروهای وی فرار کردند و قلعه تخریب گردید (کرامتی، ۱۳۳۳، ص ۵۸).

تخریب قلعه بهده

قلعه‌ی بهده که احتمالاً متعلق به سده‌های اولیه‌ی دوران‌های تاریخی پس از اسلام است، در بخش بنا رویه، در جنوب شرقی شهر بنا رویه قرار دارد. این قلعه به‌واسطه‌ی استحکام فوق‌العاده‌ای که

مهاجرت نمودند. میرعبدالهادی، کدخدای اوز، پس از پایان شورش، این مهاجرت گسترده را به اطلاع فیروز میرزا، والی فارس، رساند و از وی درخواست کرد که اقدامات لازم برای بازگشت آنها به دیار اصلی‌شان، اوز، صورت گیرد.

فیروز میرزا نیز در پاسخ به این درخواست، طی فرمانی به مصطفی‌خان بستکی، حاکم بستک، دستور داد که مقدمات بازگرداندن مهاجران اوزی را فراهم آورد. در این فرمان والی فارس آمده است: «آنکه عالیجاه عزت و سعادت همراه نتیجه‌الخوانین مصطفی‌خان، حاکم بستک و جهانگیریه است. چنانکه منظور نظر انور و مکنون خاطر معدلت گستر سرکار والا این است که هر خرابه را آباد نموده و تفرقه را جمع کرده و مردم را به موطن اصلی خود بازگردانده، که باعث آبادانی و نظم گردد. در این وقت، عالیشان، نتیجه‌الاعیان میرعبدالهادی، کدخدای قریه اوز، گزارشی به سرکار والا رسانیده که رعایای قریه مذکور پراکنده شده و در قراء بستک، وانوه و جناح سکنی گزیده‌اند. براساس این حکم، مسئولیت بازگرداندن این افراد به محل اصلی سکونت خود به محمدابراهیم بیگ، غلام سرکاری، سپرده شده است. او باید این افراد را از مناطق مختلف جمع‌آوری کرده و به اوز بازگرداند تا به زندگی کشاورزی و فلاح خود مشغول شوند. عالیجاه باید طبق این حکم، رعایای پراکنده را به محمد ابراهیم بیگ بسپارد تا آنها را به دیار اصلی‌شان بازگرداند. همچنین، مبلغ چهل تومان به‌عنوان هزینه‌ی جابجایی از هر خانوار که در این پراکندگی‌ها گرفتار آمده‌اند، دریافت و در حساب مربوطه ثبت گردد. تحریر شده در شهر رجب‌المرجب سال ۱۲۶۸.» (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹، ص ۲۳۹).

پس از دریافت فرمان فیروز میرزا، مصطفی‌خان، حاکم بستک، اختیار تصمیم‌گیری در مورد بازگشت یا توقف مهاجران اوزی را به خود آنها واگذار کرد و به آنها این امکان را داد که هرگونه تصمیمی که صلاح بدانند، اتخاذ کنند. براساس این تصمیم، عده‌ای از اهالی اوز که شرایط بازگشت به دیار خود را مناسب می‌دیدند، به اوز مراجعت کردند. با این حال، تعداد زیادی از مهاجران که شرایط دشوار و ناامنی‌های پیشین را فراموش نکرده بودند و یا از موقعیت جدید خود در بستک رضایت داشتند، به هیچ وجه حاضر به بازگشت به اوز نشدند. این گروه از اهالی ترجیح دادند که در بستک بمانند و در آنجا زندگی و فعالیت‌های اقتصادی خود را ادامه دهند (بنی‌عباسیان بستکی، ۱۳۳۹، ص ۲۴۰).

تخریب قلعه سفید

قلعه‌ی سفید یکی دیگر از قلعه‌های لارستان بود که به‌منظور جلوگیری از تبدیل شدن به مکانی برای تجمع آشوب‌طلبان و ایجاد ناامنی در منطقه، به دستور والی فارس تخریب شد. متأسفانه، اطلاعات دربار‌های محل دقیق این قلعه در دسترس نیست و مشخصات آن در منابع تاریخی ذکر نشده است. لسان‌الملک در کتاب ناسخ‌التواریخ درباره‌ی تخریب این قلعه می‌نویسد: «فیروزمیرزا خود آهنگ گرمسیر فارس نمود؛ و فضل‌الله خان میرپنجه و جعفرقلی بیگ یاور اول توپخانه را با سه عراده توپ و پانصدتن سرباز و سه هزار سوار از پیش بفرستاد و خود ۱۸ ربیع‌الآخره با سه عراده توپ و دویست تن سرباز و چهارصد سوار، از دنبال کوچ داده، قلعه‌ی سفید را مسخر داشت و کار آن اراضی را به نظام کرده مراجعت به شیراز فرمود» (لسان‌الملک سپهر، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۱۱۳۴).

تصرف قلعه‌های بلوک جویم و بیدشهر

براساس گزارش روزنامه‌ی وقایع اتفاقیه، پس از تخریب قلعه‌های بهده، آسمانلو، سفید و شهریاری، چند قلعه‌ی دیگر در بلوک‌های جویم و بیدشهر که در تصرف مخالفان قرار داشت، توسط قوای دولتی بازپس گرفته شد. در پی این اقدامات، متحصنین دستگیر و روانه‌ی زندان شدند. رعایای منطقه که به دلیل تعرضات آشوبگران پراکنده شده بودند، با حمایت دولت به مزارع و زمین‌های خود بازگشتند (وقایع اتفاقیه، شماره ۶۳، ۲۴ جمادی‌الثانی ۱۲۶۸ ق، ص ۴).

درخواست اعطای پاداش و ارتقاء منصب به رضاقلی خان عرب

با پایان عملیات نظامی و سرکوب شورش میرهاشم اوزی، فیروز میرزا، والی فارس، با ارسال نامه‌ای به صدراعظم ایران از خدمات رضاقلی‌خان، سرهنگ فوج عرب در لارستان، تقدیر کرده و درخواست اعطای پاداش و ارتقاء منصب برای او را مطرح می‌کند. فیروزمیرزا در ابتدا به موفقیت‌های نظامی رضاقلی‌خان اشاره می‌کند، به‌ویژه تصرف قلعه‌ی عثمانلو که یکی از مهم‌ترین عملیات‌های نظامی در منطقه‌ی لارستان محسوب می‌شود. این موفقیت نظامی نقش مهمی در تثبیت کنترل والی فارس بر منطقه داشت و به‌طور ویژه مورد توجه فیروزمیرزا قرار گرفت (ساکما، ۱۲۷۰ ق، ۲۹۶/۲۴۱۱۷).

دارد، شهرت زیادی به‌عنوان یک نقطه‌ی دفاعی مستحکم کسب کرده و به‌ویژه به قلعه‌ای با حصانت کامل معروف است.

دیوار قلعه به طول چهار هزار زرع و ارتفاع آن از سطح زمین حدود ۸۰۰ ذرع است. این ویژگی‌ها موجب شده است که قلعه‌ی بهده به‌عنوان یکی از مقاوم‌ترین قلعه‌های منطقه‌ی لارستان شناخته شود. براساس دستور نصرت‌الدوله، والی فارس، این قلعه به مدت سه ماه تحت محاصره قرار گرفت و نیروهای مهاجم از توپخانه‌ها و فوج‌های پیاده و سوار برای تسلط بر قلعه استفاده کردند.

در طول این مدت، شدت قحطی در قلعه به حدی رسید که مدافعان برای بقا مجبور به مصرف گیاهان وحشی و گوشت حیوانات شدند. این وضعیت بحرانی موجب تضعیف مقاومت مدافعان قلعه شد و در نهایت، در روز بیست و هفتم شهر ربیع‌الثانی سال ۱۲۶۷ ق نیروهای مهاجم از سه جهت به قلعه یورش بردند. یورش مهاجمان همراه با حملات توپخانه‌ای شدید بود و در نهایت، قلعه به تصرف نیروهای دولتی درآمد (وقایع اتفاقیه، شماره ۱۱، ۱۵ جمادی‌الثانی ۱۲۶۷ ق، ص ۴).

تخریب قلعه شهریاری

قلعه‌ی شهریاری بر فراز کوهی در مغرب منطقه‌ی مکویه‌ی خنج واقع است (فسایی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۶۲۹). با این حال، طبق گزارش روزنامه‌ی وقایع اتفاقیه، قلعه‌ی شهریاری شامل چند برج مستحکم بوده است که هریک از آن‌ها ویژگی‌های خاصی داشتند. این برج‌ها عبارت بودند از: برج غراب در سمت شرقی، برج دولاب در سمت غربی، برج لیلی و مجنون در سمت شمال، و برج حاکم کهیر در مرکز قلعه. همچنین، در کنار دروازه‌ی قلعه، دو برج دیگر به نام «برج دروازه» نیز وجود داشت. مسیر دسترسی به قلعه از دروازه تا بالای کوه حدوداً یک ربع فرسخ فاصله داشت (وقایع اتفاقیه، شماره ۴۷، ۲ ربیع‌الاول ۱۲۶۸ ق، ص ۳).

مصالح به‌کاررفته در ساخت قلعه عمدتاً سنگ و گچ بودند و هر یک از برج‌ها تا برج دیگر فاصله‌ای معادل یک ربع فرسخ داشت. این قلعه از سه طرف به رودخانه احاطه شده بود و تنها از یک سمت، به سمت دروازه، راه دسترسی وجود داشت که به واسطه‌ی دشواری‌های طبیعی و شیب تند، صعود به آن و رسیدن به دروازه بسیار سخت و طاقت‌فرسا بود. براساس گفته‌های فسایی، بیست تفنگچی مستحفظ قلعه توانایی مقابله با چندین هزار نفر مهاجم را داشته‌اند (فسایی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۶۲۹).

معافیت ایل عرب از پرداخت حق آب و مراتع

در ساختار اجتماعی و اقتصادی ایران عصر قاجار، استفاده از مراتع و منابع طبیعی چون آب و چراگاه‌ها یکی از ارکان اصلی معیشت ایلات و طوایف کوچ‌رو به‌شمار می‌رفت. «حق آب و علف» یا «حق چری»، مفهومی عرفی و غیرمالکانه بود که بر مبنای سابقه‌ی استفاده، حضور تاریخی در مراتع و قراردادهای محلی یا حکومتی تعریف می‌شد. این حق که در بسیاری از مناطق به‌صورت نانوشته اما مورد احترام و رعایت طرفین برقرار بود، گاه در قالب وجوه نقدی یا جنسی از سوی ایلات به دولت یا مالکان محلی پرداخت می‌شد و در مواردی نیز بر اساس ملاحظات سیاسی، معافیت‌هایی در این زمینه اعمال می‌گردید.

در مناطق عشایری و مرزی، مانند جنوب فارس، بوشهر، کرمان و لارستان، حق آب و علف نقشی فراتر از یک ابزار معیشتی داشت. این حق به عاملی برای تنظیم روابط قدرت میان دولت و ایلات بدل شده بود؛ بدین معنا که دولت قاجار از طریق اعطای این حق یا معافیت از آن، تلاش می‌کرد وفاداری ایلات را جلب یا حفظ کند، به آن‌ها پاداش دهد یا نارضایتی‌های احتمالی را کاهش دهد. در همین چارچوب، حق چری به یک ابزار سیاست‌گذاری در سطح ایالتی و محلی تبدیل شد.

یکی از پیامدهای قابل توجه سیاست‌های دولت قاجار در راستای برقراری نظم در مناطق ناآرامی چون لارستان، اعطای امتیازات سیاسی و اقتصادی به ایلات وفادار و نقش‌آفرین در تثبیت امنیت منطقه بود. در همین زمینه، معافیت ایل عرب از پرداخت وجه آب و علف چری را باید در زمره‌ی تدابیری دانست که در پی مشارکت نظامی این ایل در فرونشاندن ناآرامی‌های محلی و بازپس‌گیری مناطق کلیدی به‌کار گرفته شد.

معافیت ایل عرب از پرداخت وجه آب و علف چری را باید نه صرفاً اقدامی مالی، بلکه بخشی از سیاست کلان دولت قاجار در استفاده از ظرفیت‌های نظامی ایلات برای ایجاد نظم ایالتی و تحکیم مناسبات وفاداری سیاسی دانست. این معافیت، با تثبیت یک حق عرفی در قالب فرمان رسمی، گواهی بر جایگاه مرکزی ایلات نظامی‌محور در نظم‌بخشی به مناطق آشوب‌خیز چون لارستان و نیز نشانه‌ای از به‌رسمیت شناختن عرف‌های ایلی در تعامل با ساختار دولتی است.

بر پایه‌ی فرمانی به تاریخ محرم ۱۲۷۰ ق که از سوی طهماسب میرزا مویدالدوله، حاکم فارس، خطاب به شاهزاده نصرت‌الدوله و سایر مأموران حکومتی صادر شده، صراحتاً از مشارکت رضاقلی‌خان، سرهنگ فوج عرب، به همراه سربازان و تفنگچیان ایل عرب در

در ادامه، فیروزمیرزا به ویژگی‌های مثبت دیگری از رضاقلی‌خان اشاره می‌کند. او بر استمرار تمرینات نظامی و توجه دقیق رضاقلی‌خان به آمادگی جنگی سربازانش تأکید می‌کند. با وجود بازگشت از سفر اصفهان، رضاقلی‌خان هیچ‌گاه از برنامه‌های نظامی خود غافل نشد و همیشه به ارتقاء آمادگی نیروهای تحت فرمان خود ادامه داد. فیروز میرزا همچنین درخواست می‌کند که با توجه به این خدمات و شجاعت‌های رضاقلی‌خان، پاداشی شایسته به او اعطا شود و مقام و منصب او ارتقاء یابد. در این راستا، فیروزمیرزا از صدراعظم می‌خواهد که با توجه به عملکرد برجسته‌ی رضاقلی‌خان، توجه ویژه‌ای به او داشته باشد (ساکما، ۱۳۷۰ ق. ۲۹۶/۲۴۱۱۷).

واگذاری بلوک بنارویه به ایل عرب

در راستای تقدیر از خدمات رضاقلی‌خان، سرهنگ فوج عرب، تصمیم بر آن شد تا برای آسایش و راحتی خاطر ایشان و یگان تحت فرمان، بلوکی متناسب با ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی ایل عرب به آنان واگذار گردد. در این راستا، بلوک بنارویه که از منظر جغرافیایی و اجتماعی با ایل عرب هم‌خوانی دارد، به این ایل تخصیص داده شد (ساکما، ۱۳۶۹ ق. ۹۹۹/۴۰۵۹۰).

این تصمیم در راستای تقویت جایگاه اجتماعی ایل عرب و ایجاد بستر مناسب برای ادامه خدمت‌رسانی به دولت قاجار و حفظ امنیت در منطقه اتخاذ گردید. با توجه به این تصمیم، مسئولیت اداره‌ی بلوک بنارویه به علی‌قلی‌خان، ریش‌سفید طوایف عرب، واگذار گردید. علی‌قلی‌خان موظف گردید تا سالیانه مبلغ هزار تومان به خزانه‌ی دیوان دولت پرداخت کند و از هرگونه تأخیر یا عذرخواهی در پرداخت این مبلغ جلوگیری نماید. در عوض، او موظف به رسیدگی به امور رعیت، آبادانی اراضی و ارتقاء وضعیت اقتصادی و اجتماعی منطقه خواهد بود (ساکما: ۹۹۹/۴۰۵۹۰). همچنین، به موجب این توافق، علی‌قلی‌خان موظف گردید تا پیشکش سالیانه‌ای معادل صد تومان به دیوان دولت پرداخت کرده و بخشی از محصولات و منابع حاصل از منطقه را به‌عنوان پیشکش ارائه نماید. در صورتی که هرگونه تأخیر یا تخلفی در این پرداخت‌ها یا اجرای تعهدات مشاهده شود، دیوان دولت موظف به انجام تحقیقات دقیق و بررسی کامل وضعیت خواهد بود. در صورت تأیید خسارات ناشی از آفات یا خرابی‌های منطقه، جبران آن‌ها از طریق مسئولین مربوطه انجام خواهد شد (ساکما، ۱۳۶۹ ق. ۹۹۹/۴۰۵۹۰).

روند دولت‌سازی و تثبیت اقتدار مرکزی تلقی کرد؛ از این‌رو، واکنش آن صرفاً به سرکوب نظامی محدود نماند و متکی بر مجموعه‌ای از تدابیر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نیز بود.

تحلیل روند این شورش نشان می‌دهد که دولت مرکزی در مواجهه با مقاومت‌های محلی از ترکیبی از ابزارهای سرکوب، مصالحه و جلب همکاری نخبگان بهره گرفت. تخریب استحکامات نظامی در نواحی جنوبی فارس، اعطای امتیازات مالی و سیاسی به ایلات وفادار و استفاده از میانجی‌گری نخبگان بومی، از جمله اقداماتی بود که در راستای بازسازی نظم ایالتی و کاهش ظرفیت مقاومت محلی به کار گرفته شد. این سیاست‌ها بیانگر آن است که دولت قاجار، با وجود تمایل به تمرکز قدرت، در عمل ناگزیر از سازش با نیروهای محلی و پذیرش نوعی توازن سیاسی در سطح منطقه‌ای بود.

از منظر سیاسی، شورش میرهاشم اوزی نشان داد که اقتدار دولت در ایالات، محصول تعامل پیچیده میان مرکز و پیرامون است و نه نتیجه‌ی صرف اعمال زور. دولت برای استمرار حاکمیت خود ناچار بود شبکه‌های قدرت محلی را در قالبی جدید بازتعریف کند و از طریق اعطای امتیازات، آنان را به ساختار قدرت مرکزی پیوند دهد. از منظر اجتماعی و اقتصادی نیز، پیامدهای این شورش در تغییر الگوی مالکیت اراضی، جابه‌جایی جمعیت و دگرگونی در مناسبات ایلات و طوایف نمود یافت و در نتیجه، ساختار اجتماعی لارستان و نواحی هم‌جوار را متحول ساخت.

شورش میرهاشم اوزی نمونه‌ای از چالش‌های دولت قاجار در مسیر تمرکز قدرت و مدیریت مقاومت‌های محلی است؛ رخدادی که به درک عمیق‌تر فرآیند دولت‌سازی در نیمه‌ی نخست سلطنت ناصرالدین‌شاه کمک می‌کند و اهمیت مطالعه‌ی تعاملات محلی-مرکزی را در تحلیل تاریخ سیاسی ایران آشکار می‌سازد. بررسی این واقعه نشان می‌دهد که دولت قاجار برای بقا و تثبیت اقتدار خود در ایالات، ناگزیر از به‌کارگیری هم‌زمان سیاست‌های قهرآمیز و مصالحه‌جویانه بود؛ سیاستی که در بلندمدت زمینه‌ساز شکل‌گیری نظم جدیدی از مناسبات میان مرکز و پیرامون در ساختار حکمرانی ایران شد.

تسخیر قلعه عثمانلو، نواحی فرگ، سبعة داراب، رودان و احمدی یاد شده است. در متن این فرمان تأکید شده که در پی این اقدامات نظامی، «آب و علف چری ایل مزبور را موقوف فرموده‌اند» و از این پس، مباشران و ضابطان گرمسیرات در هیچ‌یک از نواحی چرا و توقف ایل عرب، مجاز به مطالبه وجه آب و علف نخواهند بود (ساکما، ۱۳۷۰ق. ۲۹۶/۲۴۱۱۸). در این سند، معافیت ایل عرب از حق چرا نه‌تنها به منزله‌ی پاداشی برای مشارکت در سرکوب شورش‌ها تلقی شده، بلکه استمرار آن در نسل‌های آتی ایل نیز مورد تأکید قرار گرفته است: «ثمره خدمت به دولت جاوید است که از پدر به پسر و پسر به پسر بری بوده است». همچنین، هشدار نسبت به هرگونه تعرض به این حق و تهدید به مؤاخذه‌ی متخلفان، حاکی از جایگاه رسمی و تثبیت‌شده این امتیاز در ساختار حکمرانی محلی است (ساکما، ۱۳۷۰ق. ۲۹۶/۲۴۱۱۸).

اظهار تابعیت نصرالله خان لاری نسبت به والی فارس

اظهار تابعیت نصرالله خان لاری نسبت به والی فارس، یکی دیگر از پیامدهای این شورش بود. وی به همراه دو تن دیگر از بزرگان فارس، با وساطت ناظم‌الملک، توسط حاکم فارس بخشیده شد و مسئولیت‌هایی نیز به آنان واگذار گردید. در روزنامه‌ی وقایع اتفاقیه در این‌باره آمده است: «نصرالله خان بیگلربیگی سابق لار، قبادخان قشقای و احمد خان بهارلو که از حکام سابق فارس روگردان بودند، در این زمان به استمالت مقرب‌الخاقان ناظم‌الملک، همگی خود را در خدمت نواب شاهزاده دانسته‌اند. نواب معزی‌الیه نیز درباره هر یک از آنان اظهار لطف کرده و آنان را به التفات اولیای دولت قاهره امیدوار ساخته است. در نتیجه، همگی آنان در حال حاضر مشغول خدمت هستند.» (وقایع اتفاقیه، شماره ۶۳ ۲۴ جمادی‌الثانی ۱۲۶۸ق، ص ۴).

نتیجه‌گیری

شورش میرهاشم اوزی را می‌توان جلوه‌ای از مقاومت نیروهای محلی در برابر سیاست‌های تمرکزگرایانه‌ی دولت قاجار در جنوب ایران دانست. این شورش که ریشه در رقابت‌های دیرینه‌ی خاندان‌های محلی لارستان و تعارض منافع ایلات و طوایف با حاکمیت ایالتی داشت، بازتابی از کشاکش میان اقتدار مرکزی و ساختارهای قدرت بومی بود. دولت قاجار در اوایل سلطنت ناصرالدین‌شاه، در حالی که در پی تحکیم اقتدار خود در ایالات و برقراری نظم اداری جدید بود، شورش میرهاشم را تهدیدی علیه

کتابنامه

- بنی عباسیان بستکی، محمداعظم. (۱۳۳۹). **تاریخ جهانگیریه و بنی عباسیان و بستک**. تصحیح عباس انجم افروز. بی جا، بی نا.
- خورموجی، محمدجعفر. (۱۳۴۴). **تاریخ قاجار (حقایق الاخبار ناصری)**. به کوشش حسین خدیوچم. تهران، زوار.
- فسایی، محمد حسن. (۱۳۸۸). **فارسانامه ناصری**، تصحیح منصور رستگار فسایی. تهران، امیر کبیر.
- کرامتی، محمد امین. (۱۳۳۳). **تاریخ دلگشای اوز**. تهران، چاپ سینا.
- لسان الملک سپهر، محمدتقی. (۱۳۷۷). **ناسخ التواریخ تاریخ قاجاریه (سلطنت ناصرالدین شاه)**. به اهتمام جمشید کیانفر. تهران. اساطیر.
- مورخ لاری، سید علاء الدین. (۱۳۷۱). **تاریخ لارستان**. تصحیح محمدباقر وثوقی. شیراز. راهگشا.
- هدایت، رضاقلی خان. (۱۳۸۰). **تاریخ روضه الصفای ناصری (جلد دهم در سلطنت محمدشاه و ناصرالدین شاه قاجار)**. تصحیح جمشید کیان فر. تهران. اساطیر.

نسخه های خطی

- مرودشتی شیرازی ، محمدجعفرن عبدالله. (۱۲۶۱ق). **تاریخ بهارستان** [نسخه خطی]. (شماره ۲۰۵۷۸). کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- ستاری، علی. (ق ۱۳۴۹). **دره التواریخ** [نسخه خطی].

اشکنانی، حبیب الله. (۱۳۳۴ق). **منتخب التواریخ** [نسخه خطی].

اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی (ساکما)

- ساکما. ۱۲۶۹ق. احکام فیروز میرزا نصرت الدوله برای رضا قلی خان سرتیپ فوج عرب (شماره ۴۰۵۹۰ / ۹۹۹). سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما. ۱۲۷۰ق. حکم طهماسب میرزا مینی بر معافیت ایل عرب از پرداخت حق آب و علف چری (شماره ۲۹۶، ۲۴۱۱۸). سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما. ۱۲۷۰ق. رضایت از خدمات رضاقلی خان سرهنگ فوج عرب و سربازانش در لارستان (شماره ۲۹۶/۲۴۱۱۷). سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

روزنامه ها

- روزنامه وقایع اتفاقیه:** پانزدهم جمادی الثانی ۱۲۶۷ق. شماره ۱۱.
- روزنامه وقایع اتفاقیه:** ۲ ربیع الاول ۱۲۶۸ق. شماره ۴۷.
- روزنامه وقایع اتفاقیه:** ۲۴ جمادی الثانی ۱۲۶۸ق. شماره ۶۳.

Bibliography

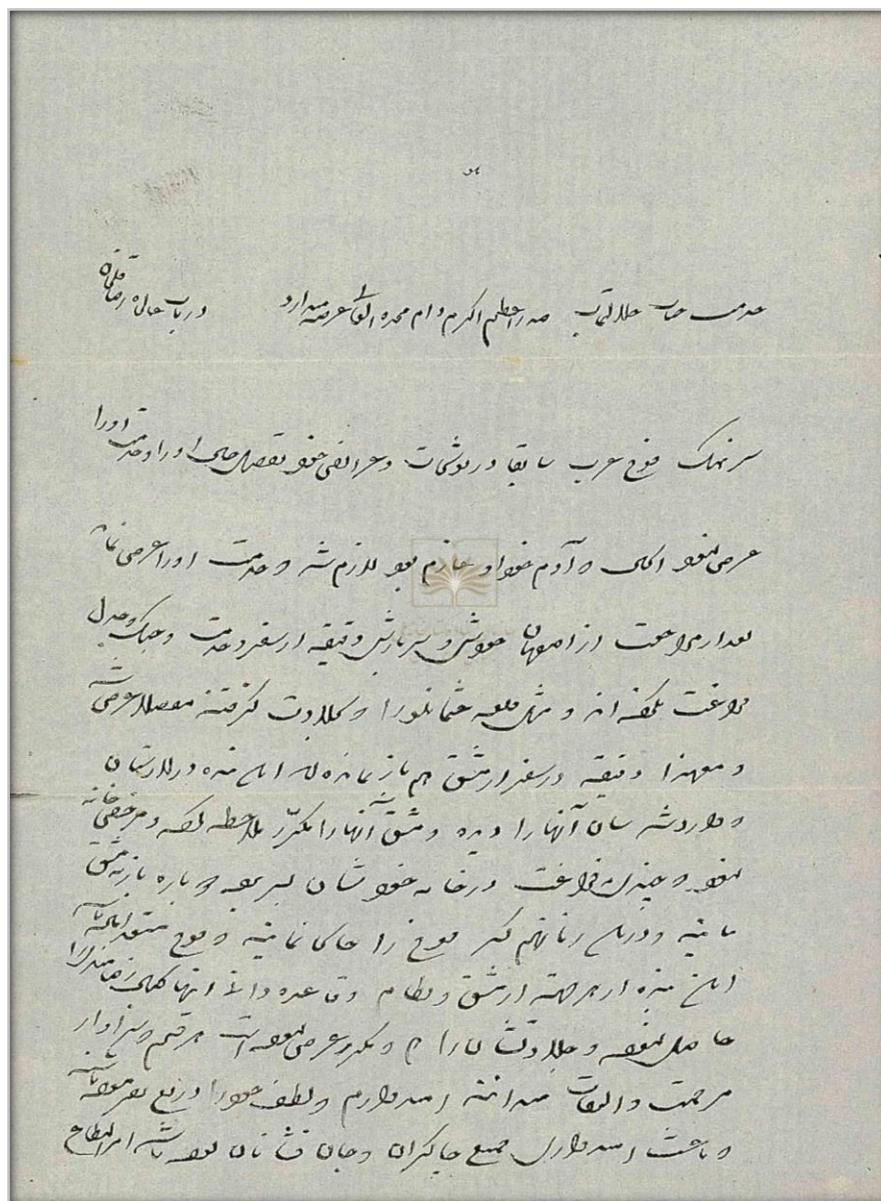
- Bani-‘Abbasiyan Bastaki, Mohammad A ‘zam. (1339 SH / 1960 AD). *Tārīkh-i Jahāngīriyyah va Banī-‘Abbasiyān va Bastak*. Edited by Abbas Anjoman-Afrouz. N.p., n.pub. [In Persian]
- Khormuji, Mohammad Ja ‘far. (1344 SH / 1965 AD). *Tārīkh-i Qājār (Haqāyeh al-Akhhār-i Nāserī)*. Edited by Hossein Khadiv-Jam. Tehran: Zavar. [In Persian]
- Fasa’i, Mohammad Hasan. (1388 SH / 2009 AD). *Fārs-nāmeḥ-yi Nāserī*. Edited by Mansour Rastgar Fasa’i. Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Keramati, Mohammad Amin. (1333 SH / 1954 AD). *Tārīkh-i Delgoshā-yi Owz*. Tehran: Sina Press. [In Persian]
- Lesān al-Molk Sepahhr, Mohammad Taqi. (1377 SH / 1998 AD). *Nāsekh al-Tavārīkh: Qājār History (Reign of Nāser al-Dīn Shāh)*. Edited by Jamshid Kianfar. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Morrekh-i Lāri, Seyyed ‘Alā’ al-Din. (1371 SH / 1992 AD). *Tārīkh-i Lārestān*. Edited by Mohammad-Baqer Vosoughi. Shiraz: Rahgosha. [In Persian]

- Hedayat, Reza-Qoli Khan. (1380 SH / 2001 AD). *Tārīkh-i Rawzat al-Ṣafā-yi Nāserī (Vol. 10: Reigns of Mohammad Shah and Nāser al-Dīn Shah Qajar)*. Edited by Jamshid Kianfar. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Manuscripts
- Moroudashti-ye Shirazi, Mohammad Ja ‘far ibn ‘Abdollah. (1261 AH / 1845 AD). *Tārīkh-i Bahārestān* [Manuscript]. No. 20578. Library, Museum, and Document Center of the Islamic Consultative Assembly, Tehran. [In Persian]
- Sattari, Ali. (ca. 1349 AH / ca. 1930–1931 AD). *Dorreh al-Tavārīkh* [Manuscript]. [In Persian]
- Ashkanani, Habibollah. (1334 AH / 1915–1916 AD). *Montakhab al-Tavārīkh* [Manuscript]. [In Persian]
- Archival Documents
- (National Library and Archives of Iran – NLAI)
- National Library and Archives of Iran (NLAI). (1269 AH / 1852–1853 AD). *Decrees of Firouz Mirza Nosrat al-Dowleh for Reza-Qoli Khan, Colonel of the Arab Regiment (No. 40590/999)*. Tehran, Iran. [In Persian]

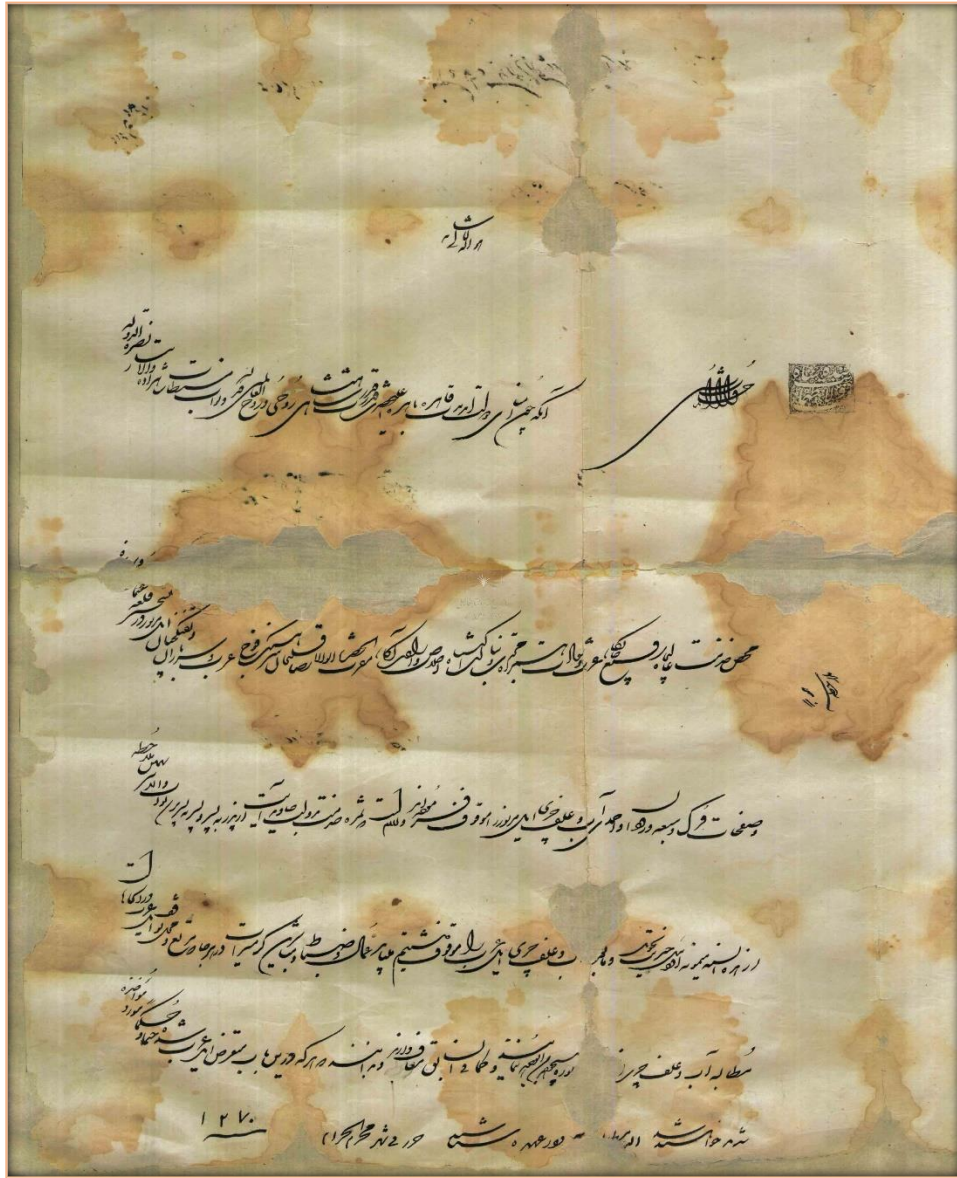
National Library and Archives of Iran (NLAI). (1270 AH / 1853–1854 AD). Decree of Tahmasb Mirza granting exemption of the Arab tribe from payment of grazing and water dues (No. 296/24118). Tehran, Iran. [In Persian]

National Library and Archives of Iran (NLAI). (1270 AH / 1853–1854 AD). Commendation of the services of Reza-Qoli Khan, Colonel of the Arab Regiment, and his soldiers in Larestan (No. 24117/296). Tehran, Iran. [In Persian]

Newspapers
Vaqāye'-ye Ettetfāqīyeh Newspaper:
15 Jumada al-Thani 1267 AH (1851–1852 AD), Issue no. 11. [In Persian]
Vaqāye'-ye Ettetfāqīyeh Newspaper:
2 Rabi' al-Awwal 1268 AH (1851–1852 AD), Issue no. 47. [In Persian]
Vaqāye'-ye Ettetfāqīyeh Newspaper:
24 Jumada al-Thani 1268 AH (1852 AD), Issue no. 63. [In Persian]

سند شماره ۱. رضایت از خدمات رضاقلی‌خان سرهنک فوج عرب و سربازانش در لارستان. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. (شماره ۲۹۶/۳۴۱۱۷).

سند شماره ۲. حکم طهماسب میرزا مینی بر معافیت ایل عرب از پرداخت حق آب و علف چری. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، (شماره ۲۴۱۱۸، ۲۹۶).